

Össző: KNEZT MDT

Össztes ideje: 1968.

TART.: NÉPRAJZI ÖSSZÖTTELADATOR SOMOGY MEGYÉBEN

22 lap

FÖLDRAJZI MUTATÓ: SOMOGY MEGYE

CSAKMUTATÓ: XXXIII . h. |

PAPÍRIPARI VÁLLALAT

KISKUNHALASI GYÁRA

LELTÁRKÖZS

ÁTVEZETVE AZ EGYSÉGES LTK. 1144-es YETELÉ ALÓL

1144
Kudzy Judit:

MÓDSZERTANI ÉS ELMÉLETI KÉRDÉSEK, GYŰJTŐFELADATOK SOMOGY MEGYÉBEN

/Önkéntes néprajzi gyűjtőinknek/

Az elmúlt 10-15 évben a néprajzi adatgyűjtő munka iránt megnőtt megyénkben az érdeklődés. Ezért az eddigi viszonylag elszigetelten végzett munkálatok összehangolására írtuk meg ezt az összefoglalót. Röviden szeretnénk értékelni az említett időszak eredményeit. Fő célunk a soron következő feladatok bemutatása.

1. Az önkéntes néprajzi gyűjtőmozgalom Somogyban 1945 után.

1952-ben indította meg a Néprajzi Múzeum és a Népművészeti Intézet Néprajzi Osztálya első ízben az Országos Néprajzi és Nyelvjárási gyűjtőpályázatot. Az első két év legjobb pályázataiból 1955-ben Népünk hagyományai¹ címmel kötetet adtak ki. Ebben még nincs somogyi pályázó munkája, de az egyik cikk igen érdekes Somogy megye szempontjából. Czugh Dezső, egy magyarszombatfai /Vas megye / fazekas fia megírta az ottani fazekasmesterség történetét. Ebből jelent meg egy rész az említett kötetben. Somogy megyében a szájhagyomány megemlékezik még ma is a "Felsőországi fazekasokról" akik a Vas megyei Züric völgyben laktak, és főképp főzőfazékkal /cserép / látták el Somogy megye lakosságát. Kisebb mennyiségben más cseréparút is hoztak: csaposkorsót, rétes-tepsit, cseréptálat, stb.²

1954-ben megyénkben is megindult az önkéntes néprajzi gyűjtőmunka. A Rippl-Rónai Múzeum és a Somogy megyei Tanács V.B. Művelődési Osztálya kezdeményezésére a kiadott kérdőív alapján íródtak a községi monográfiák. Egy év alatt nem lehet monográfiát írni, s úgy különösen nem, ahogy pedagógusaink végezték el a munkát. A napi tanítás után csak este kezdhettek neki az adatfelvételnek és feldolgozásnak. Így is csak dicsérni lehet azokat a lelkes, lelkiismeretes tanárokat, akik megkísérelték a lehetetlent, és maradandó értékű anyagot adott be. / pl. a kőröshegyi, zamárdi, attaljai, göllei,

hedrehelyi, somogyjádi, buzsáki, stb. monográfia-írói /. Ugyancsak dicséret illeti a szervezőket dr. Takáts Gyula múzeumigazgatót és Várkonyi Imre tanárt, akik a kérdőív összeállításában, a gyűjtőmunka megindításában, s a beadott munkák elbírálásában fontos részt vállaltak.

E helyi kezdeményezés célja az volt, hogy a néprajz és helytörténet kutatás számára Somogy megyében forrásértékű adattárat teremtsen. A beadott monográfiák nagyobb része csak arra szorított, hogy az elérhető irodalmi források alapján néhány helyi gyűjtésű adattal kiegészítve kizárólag a tanítás céljaira felhasználható összeállítást adjanak. ³

Az 1950-es évek végén és a 60-as évek elején egyre többen kapcsolódtak be az országos néprajzi pályázatba. Országos első díjat nyert Várkonyi Imre Büssü nyelvjárása c. pályázatával 1963-ban. ⁴ A gyűjtőhálózat nagymértékű kiterjedése miatt 1964-65 évtől át kellett szervezni a pályázatok rendszerét. Ekkortól az elbírálás először megyei szinten történt, és csak az első 3 helyezett került be az országos döntőbe. 1964-ben 16-ra emelkedett a résztvevők száma 18 pályaművel. Országos rangú munka azonban nem született. 1965-ben 15-en pályáztak. A megnövekedett igények mellett is sikerült ebben az évben az országos mezőny III. díjasai közé dr. Hoss Józsefnek Somogyszentpál monográfiájával bejutnia. ⁵

A szépen szereplő ifjúsági pályázók közül ketten egyetemi felvételt is nyertek néprajz szakra, így Hegedüs László és Czipri Katalin.

1966-ban csak 12 pályamű érkezett be, 1967-ben pedig csak 11. Bár kevesebb lett a beérkezett munkák száma, az országos döntőben nem is értek el helyezést, mégis örövendetesen több munkatársunknál színvonal emelkedésről beszélhettünk. Ezek az eredmények

nyek arra készítették a Somogy megyei Múzeumok Igazgatóságát, hogy a legjobb pályázatokból a Somogyi Múzeum füzeteiben részleteket jelentessen meg. 1966-ban 3 ívnyi terjedelemben már megjelent Hoss József dolgozatából, s most a többi pályázó anyagát kiadatni. E munkatársaink évek óta ~~szorgalmasan~~ dolgoznak és anyaguk fontos része községük készülő néprajzi monográfiájának. Így gyűlik évről-évre Szenna, Lábod, Nagyberki anyaga.

A megye nagy területéhez képest igen csekély gyűjtőink száma. Ezért fokozottabb figyelmet kell szentelnünk a gyűjtőhálózat mind szélesebb kiterjesztésének és a színvonal emelésének.

Az eddigi gyakorlat szerint mindenki nagyjából a maga érdeklődési területén gyűjtött és ehhez a múzeumtól szakmai útmutatást is kapott. Most az országos felmérések kívánják, hogy ^{gyarapítsuk} gyűjtsük a somogyi erőket, összepontosítsuk őket. Mind nagyobb mértékben kell bekapcsolódnunk az országos néprajzos feladatkörökbe úgy, hogy a sajátos megyei gyűjtésekből mind többet elvégezzünk. Nehezíti helyzetünket, hogy a néprajz-tudomány adós még a megyéről szóló alapvető összefoglaló munkával. Ennek elkészítéséhez nagyon sok kutatómunka kell még. Ha csak az elmúlt 100-120 év változásait, alakulásait nézzük, úgy tűnik, szinte elvégezhetetlen egy ilyen hatalmas munka jelenlegi erőinkkel. Az elméleti és módszertani kérdések tisztán látása ^{azonban} megsokszorozza munkatársaink erejét.

2. Néprajzi csoportok és egységek kérdése Somogyban

Megyénkben az eddigi kutatások a földrajzi egységekkel azonosnak tekintették a néprajzi egységeket is. Így osztották fel a megyét földrajzilag-néprajzilag. Külső-Somogy, Belső-Somogy, Zselic, "Víz-

mente", Balatonmente és Nagyberék.⁶

Külső-Somogy a megye északkeleti része. Domjai átmenetet képeznek a Tolnai dombokhoz, vizei a Kis- és Nagy-Koppány ugyan- csak Tolnába igyekeznek.

Belső-Somogy táblája a megye délnyugati részében van. Felszín^e kiegyenlített^{ebb}, mint a megye többi részében, homok borítja, vizeit a Rinya gyűjti össze.

Zselicség a megye közepén a Kaposvártól és Kapostól délre terül el. Neve már az árpádkori oklevelekben is szerepel, ^{magasabb} ~~kiszáras~~ dombjai, egykor hatalmas erdőinek ma is jelentős maradványaival önálló egységként tartható számon.

A Kapos völgye az un. Vizmente külön tájként szerepel a leírásokban. Szabályozása előtt mocsarasan terjengő víz volt a Kapos. Híd, átjárás alig akadt rajta. Különösen az északi partján Kaposvártól Dombóvárig sorakozó falvak mutatnak bizonyos összetartozást.

Régebben magasabb vízállásu volt a Balaton és öblei mélyen benyultak Somogyba. Később eliszapolódtak, feltöltődtek, tőzeges, mocsaras lapályokká lettek.

A Nagyberék mocsaras lápos vidéke a Balaton déli partszegély⁷től kissé elkülönült. ~~■~~

Ezek a nagy táji elkülönülések természetesen megmutatkoztak a rajtuk élő lakosság életmódjában is. A népi kultúra vizsgálataánál azonban ez a fajta beosztás túl nagyvonalú és kizárólag a természeti adottságokat veszi alapul. Nem veszi figyelembe az egyes vidékek gazdasági alakulását, termelési viszonyait, jogi viszonyait, történetét és mindezekben alapuló sajátos változásait az anyagi és szellemi kultúra területén. Egy vidék néprajzi arculatának megrajzolásánál nem elég az említett tényezők egyi-

kének kiemelése, mert összefüggenek és csak együttes figyelembevételük hoz megfelelő eredményt. Természetesen a gazdasági tényezőket ezen belül is a termelési viszonyokat a többiekhez képest elsődlegesnek kell tekinteni.

a./ Az egyes néprajzi csoportok elkülönülésének okai és

módjai.

A legjobban az uradalmi cselédség és a földdel bíró parasztság életmódbeli különbözősége mutatja, milyen fontos egy népesség életének alakulásában a termelőerők és termelési viszonyok kapcsolata. Azonos területen lévő pusztai cselédség és a községekben lakó parasztság két külön világ. Somogy megye a XVIII. sz.-ban lett a nagybirtok hazájává. Nagybirtok-területek kerültek új, sokszor idegen birtokosok kezére.⁸ A század folyamán egyre nőttek a jobbágy terhei, terjeszkedett a majorsági szántóföld. A legelőn az urasági nyájak kiszorították a parasztság jószágát. A majorsági földek terjeszkedésével a XIX. sz. elejével ugrásszerűen emelkedett az uradalmi cselédek száma is. Míg a parasztságnak a földdel, s a föld megmunkálásához szükséges munkaeszközökkel rendelkeztek, az urasági cselédek csak munkaerejüket tudták évről-évre áruba bocsátani. Az uraság földjén az ő tulajdonában lévő munkaeszközökkel dolgozhattak. A megye lakosságának jelentős hányada volt az uradalmi cselédség.⁹ A két réteg különállását néhány néprajzi jellegzetességgel is illusztrálni lehet. A cselédek nem építettek maguknak házakat, hanem munkájuk fejében lakás-használatot is kaptak az uradalomtól. A parasztemberek közül még a földtelenek is arra törekedtek, hogy saját házuk legyen. A cselédek viselete általában egyszerűbb, szegényes volt, mint a parasztságé, kivéve néhány kiváltságos uradalmi pásztert.

A pusztaiak táplálkozása - mivel munkájuk fejében csekély pénzt mellett főként terményeket kaptak /gabonát, kukorica földet / - a parasztságénál nagyobb mértékben ^{őrzött} ~~őrizte~~ meg az ősi ételeket, mint a kukoricából készült kása, gánica, prósza, kukorica kenyér, rozsból sütött sterc, lepény. Étkezésük legnagyobb részt tésztaféléből állt. Ugyancsak ők szorultak rá legjobban, hogy gyűjtögetett növényekkel, orvul elejtett állatokkal egészítsék ki étrendjüket. Ami a cselédeknél az anyagi kultúra területén szegényesebb volt, azt pótolták a szellemi javakkal. A népköltészet legszebb darabjait ők költötték és őrizték meg leginkább. Szép példa erre a kisbajomi mesemondó asszony példája, aki szintén cselédkörnyezetből indult. Meséit S. Dobos Ilona gyűjtötte össze és rendezte sajtó alá. ⁹

A jogi és történeti tényezők különös hatását figyelhetjük meg az un. kuriális nemesi falvaknál, mint Nemesnéd, Nagyszakácsi, Nevesvid, Nemeskisfalud. ¹⁰ Ezek a kismanesek által lakott falvak úgy éltek és gazdálkodtak, mint a környező községek parasztsága, mégis öltözetükben, viselkedésükben, szokásaikban számos jel mutatja nemesi voltukat. Néhányan közülük pedig még szegényebben éltek, mint a jobbágyok. A dunántúli kuriális nemeseknél a múlt században elterjedtek az egyszerű megoldású, nemes vonalú intarziás bútorok. ¹¹ Ilyet elvétve sem lehet találni a parasztságnál. A kuriális nemesek évszázadokon át tartogattak és ünnepi alkalomkor használtak néhány családi ónedényt. Viselésükben előbb kezdték a gyári anyagokat használni, legrégebben a posztót, selymeket, majd a brokátokat. Történelmi tudatuk erősebb, mint a parasztságé, hiszen a nemesi vármegye összefogta őket, s közöttük az elmúlt századokban mindig több volt az írni-olvasni tudó, mint a jobbágyok

között. Érdekük is volt a történelmi tudat fenntartása, nemesi voltuk megőrzése, hogy ne süllyedjenek jobbágysorba.

A jobbágyságon belüli eltérő jogi viszony magyarázza a Belső-somogyi részen a német lakosságú Szulok és Barcs eltérő fejlődését a környező magyar községekéétől. Belső-Somogy homokos felszíne rendkívül kedvezett a burgonya, rozs és kukorica termelésének. A jobbágyszabadítás után egyre fokozottabb mértékben térnek rá a burgonya piacra vitelére is, különösen a gépek /ló-kapa, ekekapra, jelölők/megjelentése után. A magyar parasztság körében a piacra történő termelés egyre szélesebb térhódítása meggyorsította a rétegződést. Így egyesek meggazdagodását is. Ezzel a gazdagodással egyidejűleg kiszínesedett a viselet, térhódítottak a gyári textiliák, megjelentek a téglapületek. Szulok és Barcs, továbbá Mike, Vásárosbéc német lakosságánál ez a nagyobb méretű piacra termelés már a jobbágyviszonyok között megindul a XVIII. sz. második felétől kezdődően, de a dohánytermeléssel. Bár az itt letelepült németek ugyancsak jobbágysorba kerültek, nekik a telepítés szabadabb lehetőségeket adtak. Kevesebb szolgáltatási kötelezettséggel szerződéses jobbágyok voltak.¹³ Többek között dohányjal is adóztak. Különben a dohánytermesztés a régi külterjes, szemtermelésre berendezkedő nyomásos gazdálkodás keretei közé nem volt illeszthető a jobbágyság súlyos robot és egyéb kötelezettségei miatt. Csak olyanok termeszthették, akik jogilag bizonyos fokig szabadabbak volt, mint a kuriális nemesek, vagy a szerződéses ún. kontraktualista jobbágyok is.¹⁴ A dohány nemcsak megfelelő talajt, meleg éghajlatot, hanem sok kézimunkát, időt és hozzáértést igényel. - Tehát belterjes művelés. A szuloki dohány híres volt,

Ilyen néven is hozták forgalomba.¹⁵ A környező magyar jobbágyfalvaktól eltérően a német községek lakossága már a XIX. sz. elejétől kezdődően meggazdagodik, úgy hogy a korabeli gazdasági írók a Magyar Gazda hasábjain foglalkoznak e kérdéssel¹⁶.

"A Magyar Gazda cikkírója megcáfolhatatlan érvekkel bizonyította be, hogy a magyar lakoságnál a dohánytermesztés feltételei hiányoznak. elegendő bér föld, vagy dézsmentes szabadföld, mert a jobbágyföldön a dézsma miatt nem érdemes termelni." Az említett német lakoságnál az építkezésben előbb térnek át a kő és téglá építkezésre, viseletükben előbb alkalmaznak vett anyagokat, először kékfestő¹⁷, majd gyári kartonokat, selymeket, brokátokat. Természetesen nem eredeti hazájukból hozott tapasztalataik / a szulokiak szénégetők voltak először¹⁸ /, szegényes tárgyi emlékeik, vagy faji tulajdonságaik határozták meg önálló fejlődésüket, hanem eltérő gazdasági lehetőségeik, természeti viszonyaik.

b./ Az átvételek okai lehetőségei az egyes népcsoportok között

A néprajzban nemcsak a különbözőségek érdekesek, hanem az egymás mellett élő közösségek, egymástól való átvételei is. Ezt a néprajzi szakirodalom interetnikus kapcsolatoknak nevezi.

Néha az átvevő fél akkor is megőrzi egy-egy jelenséget, mikor az átadó már nem is emlékszik rá. Érdeks példa erre az ecsenyieknél a pünkösdi királyválasztás és lóverseny. Ez egykor az egész magyar területen általános lehetett, Európából több helyről is tudunk róla. Somogyban Gönczi Ferenc már csak az ecsenyi németeknél lelte fel ezt a szokást. A környező magyar lakosság már nem ^{is} emlékezett rá. Hogy az ecsenyiektől látott szokás, legalább is ez a XX. sz. elején is élő formája magyar eredetű lehet.

het, azt az mutatja, hogy kizárólag magyar szöveget mondtak még abban az időben is, mikor még a fiatalok is németül beszéltek otthon és egymás között is. ¹⁹

Törökkopányban, Bedegkéren, Szorosadon a pillés fejdísz és a szoknyaderék magasztó "puffandli" a szomszédos Tolna megyei német községek, főként Kocsola hatására terjedtek el. Kocsoláról szereztek be a pillét kontykészítő asszonytól, aki maga is járta a magyar községeket és árusította a fejdíszeket. ²⁰

Azért hoztunk szándékosan német-magyar átvételeket, mert a közvélemény még ma is erősebbnek képzei a nemzetiségi és nyelvi határok elválasztó voltát, mint amilyenek valójában. Kölcsonösen nagyon sokat vettek át egymástól, magyarok magyaroktól, magyarok németektől és viszont, horvátoktól és viszont és illesztették bele az átvett új vonást saját kulturájukba. De átformálták saját hagyományaik jellege szerint. A paraszti kultúra sosem volt standard, állandó, hanem folytonos változásban élt, alakult. Ez a változás a feudalizmus évszázadaiban sokkal lassúbb, a kapitalizmusban egyre gyorsuló. Ez a gyorsulás végül a paraszti osztály felbomlásához, a paraszti életmód kereteinek szétfeszítéséhez járul hozzá.

A néprajztudomány nagy kérdései: 1. Egy-egy paraszti közösség életének belső összefüggései, fejlődése, mozgása.

2. A néprajzi egységek kérdése.

3. Az eltérések és azonosságok az egyes közösségek között.

4. Az átvételek.

Mindezek megállapításához sok részletes községi néprajz monográfiára van szükség és egyes témakörökben teljes megyei felmérésekre.

3. Néprajzi gyűjtőfeladatok a megyében

Munkánkat két nagy országos feladattal kell összehangolnunk: egyik a készülő Új Magyarság Néprajza, ²¹ ~~21~~ kötetének előkészítése, a másik a szentendrei szabadtéri néprajzi kiállítás megvalósítása.

A földművelés köréből elsősorban a szántás-vetés ²² ~~22~~ és az aratás cséplés ²³ szókincsének rögzítése szükséges. Eddig a szántás-vetés szókincsét 9 községben / Szenna, Alsók, Magyaratád, Gadány, Mesztegnyő, Homokszentgyörgy, Somogyszob, Osztopán /, a cséplés aratását csak Somogyudvarhelyen dolgozták fel. Kívánatos lenne, hogy legalább ~~az~~ ugyanazokban a községekben, ahol a szántás-vetését elkészítették, a cséplés-aratás szavait is felgyűjtsék. Ezenkívül mindkét témát Zamárdi, Csököly, Buzsák, Nemesdéd, Somogyaszaló, Nagyberki, Darány, Gölle, Lakócsa községekben, vagy környékükön kellene kidolgozni.

A régi szőlőművelésről vannak adataink, de ez nem elégséges. A Balatonmellék szőlészetét Jankó János alapvető munkájából ²⁴ nagyjából ismerjük, a nagyberek szőlőművelést pedig Hossz József pályázatából ²⁵. A "Vízmentéjét" Takáts Gyula által összegyűjtött tárgyi anyagból és ezek adataiból ²⁶. A belső-somogyi főként a Curgó és Ihárosberény ²⁷ környéki szőlőkultúra még e területen fehér folt.

A nagy országos felmérések alapján elvégezhető a helyi kukorica, dohány, len, kender, burgonya termelés leírása is ²⁸. A népi kertkultúra eddig teljesen elhanyagolt kutatási terület.

A népi állattartás köréből a somogyi pásztorélet leírását Gönyey Sándor és Gönczi Ferenc kezdték el. ²⁹ Alapvető össze-

foglaló munka Manga János kandidátusi dolgozata. ³⁰ Többben foglalkoztak még e témával, azonban egyenlőre e kutatásokból sem cikk, sem adattári anyag nem áll rendelkezésünkre. E témakörben is maradtak még bőségesen feltáratlan részek. A megyéből továbbra is várjuk a pásztorélet adatait, mint például az un. községi és az uradalmi pásztorok életmódbeli különbségeit. A pásztorok régi gyógyítási tudományának gyűjtése is gazdára vár. Mintegy 70-80, vagy még többféle gyógyítási eljárást ismertek. Lassan már nem lesz olyan pásztor, akitől érdeklődni lehetne e régi multu, sokszor középkori, legfeljebb XVII.-XVIII.sz.-i orvostudományra visszanyúló tapasztalatanyagról.

A tejelő tehéntartás ³¹, népi lótartás, baromfitartás is teljesen feltáratlan, ugyanígy a munka a munka-illetve igásállatok népi alkalmazása, fogatolásmódok, igásmunkák, igával való szállítás, stb.

Az erdővel kapcsolatos ősfoglalkozásokkal ³² és jövedelmi forrásokkal - mint a gyűjtögetés, vadászat, madarászat, méhészkedés - is van tennivaló. Különösen a zselici ³³ és a belső-somogyi részen.

A települések egyik típusát a félszilaj tartással összefüggő szálláskertes rendszert Hófer Tamás dolgozta fel ³⁴. a Zselicben és p̄remvidékein.

Felmérésre vár az un. hegyközségek élete és szervezete. A népi építkezés, a népi műemlékek több szempontú vizsgálatát építész szakemberek végzik, viszont az egyes objektumok felderítésében - pl. zsuppos ház, füstös-konyhás ház, mászó-kéményes ház, boltíves tornácú épület, talpasház és pajta ³⁵, boronapince és más gazdasági és lakéépületek - nagy segítségünkre lehetnek múze-

umbarátaink. A régi szobák, konyhák és gazdasági épületek /pin-
ce, pajta, kamra, istálló, ól, verem, stb. / berendezésének
leírását főként önkéntes gyűjtőinktől várjuk. ³⁶ Ez az egyes
családoknál még meglévő anyag leltárszerű felvételével végez-
hető el, és annak kiegészítésével, hogy 1945 után mit adtak be
a tsz.-be, ezenkívül mit adtak el, vagy dobtak ki. Egy-egy köz-
ségben rétegenként legalább 4-5 család anyagát kell megnézni,
/volt középparaszt, kisparaszt, földnélküli, stb. / ^{hogy} bizonyos
statisztikai következtetéseket is le tudjunk vonni. A füstös-
konyhás házban folyó élet emlékeit is fel kell jegyezni.

A népi közlekedést és teherhordást megyénkben még szintén
nem kutatta senki. A háton hordozható és kézi kosarak, a hor-
dásra szolgáló zsákok, vízhordó rudak, lóval való rönkhuzatás,
szánkók, dereglyék, csónakok, szekerek, mind e témakörbe tar-
toznak. Baksay Sándor említi a sajátos somogyi szekeret, ³⁷
de pontos leírás erről sincs.

A népi kisiparok közül elsősorban az iparos központok vizs-
gálatára kell gondolnunk, mint Kaposvár, Nagyatád, Barcs, Mar-
cali / kályhás, kádár, kerékgyártó, kötélgyártó, fazekas ³⁸ ³⁹,
molvár, timár, kapcakötő, szíjgyártó, mézesbábos, csizmadia,
stb. / Ezenkívül a falusi varrónők, takácsok, kalaposok, klum-
pások, /ez utóbbiak német falvakban/, kovácsok, kosár és székkö-
tők, asztalos mesterek, népéletben elfoglalt helyének feltá-
rása szintén fő feladatunk. ⁴⁰ Sok iparos ma is működik,
másoknak hozzátartozóik élnek még, s található még műhelybe-
rendezési tárgyak is. E területen főképp a középiskolák
tanárai, diákjai segíthetnek, mivel az iparosok Kaposváron és
nagyobb községekben tömörültek.

A somogyi népi hímzésekről már megjelentek cikkek, részle-
tebben a karádi ⁴¹ és a buzsáki ⁴² névvel jelzett munkákról. A "karádi" és régi somogyi fehér hímzés, a buzsáki szines és mértanias motívumkincsű hímzés, amely az utóbbi 70-80 év fejlődéseként alakult ki. A délszláv po^oczelicákon / konty/ alkalmazott hímzésekről ugyancsak tudunk ⁴³. Viszont a Koppány völgyében található kereszt szemesekről, s a megye ~~lakos-~~ ~~sága~~ német lakosságának öltés és mintakincséről eddig még nem jelent meg forrásmunka. A szakirodalomban legjobban feldolgozott az un. buzsáki hímzés, amit Buzsák, Tótszentpál, Varkász, Táskák községek asszonyai műveltek. A középkori eredű fehér hímzés azonban, ami a XX. sz. elejéig a Somogyban élő magyar, német, horvát, vend lakosság közös hímzése volt, sokkal nagyobb figyelmet érdemelne. Még feltárandó az egész megye öltés és mintakincse, legalábbis a főbb központoké és környéküké. / Törökoppány, Csököly, Gyékényes, Somogyacsa, Darány, Szenna, Somogyudvarhely, Szulok, Ecseny, Lakócsa, Iharosberény, stb. /

Néhány jellegzetes község szövés-fonásának vizsgálatát ⁷³ tervbe vettük. Elég sokat tudunk a Csurgó környéki, a zselici községek és Csököly szövéseiről. Hátra van még a takácsok mesterségének leírása és hatásuk kimutatása a parasztasszonyok szövésében. A megye déli és nyugati felében /Belső-Somogy, Zselic, Nagyberék ~~községei~~/ a takácsszövést hamarabb felváltotta a ^{va} paraszti, mint a megye másik felében. Mivel az itt élő lakosság továbbra is igényelte a díszes textíliák használatát / mint a paszitos ruha, díszes vékaruha, díszkendő, halottas garnitúra, stb. /, a parasztasszonyok megtanulták a cifrább darabok szövését, lemásolták a takácsok mintakincsét a maguk

egyszerűbb gépével, és hozzáadtak saját elképzeléseikből is.⁴⁴

A belső-somogyi részen nemcsak tiszta kenderfonalból, kenderből és pamutból, vagy csak pamutból szőtték, hanem lenfonalból is. Híres volt lentermeléséről Csököly⁴⁵, még a zselici asszonyok^{is} nagyrészt Csökölyből szerezték be lenszükségletüket. 1945-ig, szórványosan még az 1950-es évek elején is működtek takácsok a Vízmente keleti részén és Külső-Somogyban. A cifrább vászonneműeket még többnyire velük szövették a parasztasszonyok, míg a simákat ők maguk készítették. Éppenezért néhány Kaposvár környéki községben és Törökkoppány környékén még figyelemmel lehet kísérni a parasztasszonyok kezén a takács mintakincs átváltozását⁴⁶.

A volt uradalmi cselédek életének anyagi és szellemi kultúrájának elmélyültebb ismerete is hátra van még. Gelencsér Sándor⁴⁷ adatai alapján sok adatunk van a Vízmente cselédségéről. Kisbajom és környéke cselédeiről S. Dobos Ilona mesegyűjteményének bevezetője ad színes képet.⁴⁸ Idősebb cselédekről főképp népköltészeti alkotásokat tudunk gyűjteni, meséket, hiedelemtörténeteket, balladákat, szokásokat, babonákat, s ugyancsak tőlük lehet a legjobb adatokat találni a gabonából készült régi ételzrekre is.

Szellemi kultúra több területéről jelentek meg kiadványok. Első helyen Vikár Béla: "Somogy megye népköltése" c. kötetét kell megemlítenünk⁴⁹, azután Gönczi Ferenc munkáit: "Somogyi betyárvilág"; "A somogyi gyermek"; "Somogyi gyermekjátékok" c. könyveit.⁵⁰ Az újabb munkák közül kiemelkedik Kis József cikke: "A robotvilág és az 1848-as szabadságharc a somogyi nép emlékezetében"⁵¹ és az előbbieken már több ízben említett mesegyűjtemény, "Egy

somogyi parasztcsalád meséi". Néhány kisebb adatközlést kelle-
ne még említenünk, ⁵⁶ amelyeket szintén haszonnal forgathatnak
megyénk multja iránt érdeklődő barátaink.

Gyűjtenünk kell a meséket az egész megye területéről. E műfaj
már nehezen lelhető fel, éppen ezért nagyon számítunk önkéntes
munkatársaink felderítő munkájára. A szegényparasztokon, cse-
lédeken kívül még a cigány lakosságnál lehet meséket találni.
Valamivel jobban állunk a mondákkal, ezek közül is a hiedelem-
történetek gyűjtésével. Súlyosabb a helyzet az un. helyi mon-
dákkal. Még ma is közszájon forognak olyan helyi mondák, mint
a kőkecskéről szóló, egyes várakról, hegyekről, romokról köl-
tött történetek. Tudnak még a XVIII. sz.-i betelepülésekről,
a jobbágyvilágról, betyárokról, az 1848-as időkről, arató-
sztrájkokról, a világháborúról szép történeti mondákat az idő-
sebb somogyi lakosok. Csak ezeket le is kellene jegyezni. Fi-
gyelmet érdemelnek a természetmagyarázó mondák is, mint a vi-
lág, az égitestek, emberek, állatok, növények, létrejöttéről,
a vízözönről, az időjárási jelenségekről, mesterségek kelet-
kezéséről, az első emberpár viselt dolgairól kitalált népi böl-
csességek.

A kisműfajok közül a közmondások, szólások, találós^Ikérdések,
ráolvasások, csúfolók megörökítésre várnak. Ezeket általános
iskolások is érdeklődéssel gyűjtik, mint a lábodi ⁵² és göllei
honismereti szakkör példája is mutatja.

A megye területén élő nemzetiségeknél elsősorban a balladákat
és gyermekjátékokat kell megörökíteni, hogy a kölcsönös átvé-
teleket és kapcsolatokat meg lehessen állapítani.

Gyűjtendő még: a foglalkozások költészete / cseléddal, pász-
torének, summásdal / a jelesnap i szokásokhoz fűződő rítus é-

nekek / , pl. pünkösdlő, betlemezés, regölés, májusfa állítás énekei / , ugyanigy az alkalomhoz kötött dramatikus játékok / mint a bábtáncoltató betlehemezés a Balaton vidékén, fonójátékok, disznótoros maskarák, lakodalmi játékok /.

Országos felmérések foglalkoznak a megye hiedelemanyagának gyűjtésével és rendszerezésével sok önkéntes megyei munkatárs segítségével. Ezekhez a felmérésekhez forrásértéki lehet: a

- a.) természetfeletti lények /lidérc, viziember, tündés, szépasszony/,
- b.) természetfeletti erővel felruházott emberek. / boszorkány, jervas, táltos, halottlátó /.
- c.) A természetfeletti világhoz fűződő hiedelmek,
- d.) a néphit tárgyi anyaga /lucaszék, a rontás eszközei, amulettek, stb.
- e.) Jóslás, l) halál, g) lélekhit, h) fogadott ünnepek / pl. Szent Vendel /
i./ dologtíltó napok /Márok /, j) gyógyítás, k) szerelmi varázslás, adatainak feljegyzése.

A szokások közül a legtöbb adatunk a lakodalomra van. Pedig néprajzi szempontból érdekes minden más családi szokás /születés, csecsemőkor, serdülőkor, ifjúkor, halál és temetés /, a gazdasági és társadalmi élet szokásainak, az esztendő ünnepeinek megörökítése.

Rövid felsorolásunkban sok feladatot említettünk. Akik már gyűjtöttek, láthatják milyen területei vannak még a néprajznak. Néhány témát több vonatkozásban is érintettünk. Ez is azt mutatja, hogy a népelet jelenségei összefüggnek, egymástól el nem választhatók. Népdal nem gyűjthető sem dallam, sem szöveg nélkül. A szokások leírásánál, mint a betlehem, nem elég csak a költőileg megfogmált szövegrészek rögzítése. Fontos az egész cselekmény, a szereplők ruhája, viselkedése, tartása, a háziak reagálása, sőt az előkészületek, a szövegek betanulásának körül-

ményei is.

Sok témánál a jegyzetben közöltük, hogy kidolgozásához, kérdőív, útmutató van-e. Ezeket úgy a Néprajzi Múzeum Ethnológiai Adattárából, mint a Somogy megyei Múzeumok Igazgatóságától lehet kérni.

Jegyzetek

1. Népünk hagyományából / szerk: Igaz Mária, Morvay Péter és Simon Józsefné / Bp. 1955. Ebből Czugh Dezső: Magyarszombatfa és környéke fazekassága. 45-54. p.
2. Lásd bővebben Czugh Dezső: Faluzó és vásározó fazekasok Magyarszombatfán és környékén. Néprajzi Közlemények 1959. 1-2.sz. 136-147 és u.ő.: Fazekasműhelyektől a Magyarszombatfai Kerámia-gyárig. Vasi Szemle 1959.II. 12-29. p.
3. Ezt van, aki nyíltan meg is vallotta, mint Mayer György iskolai igazgató, Kaposfő monográfiájának előszavában. Rippl-Rónai Múzeum Adattára 214. 4. p.
4. Később doktori disszertáció.
5. Rippl-Rónai Múzeum Adattára 97o. 185 p.
Ebből megjelent dr. Hoss József: Halászat, nádaratás és táplálkozás egy nagyberekai községben. Somogyi Múzeum 8. Kaposvár 1966. 48 p.
6. Osztrák-magyar monarchia írásban és képekben. Bp. 1896 XIII/IV. A néprajzi részt írta Baksay Sándor. 291-319.
Kogutowitz Károly: Dunántul és Kisalföld írásban és képekben. Szeged. 193o. 181-258.
7. Ugyanezt a beosztást használja, de már értékes néprajzi megfigyelésekkel kiegészítve Hofer Tamás: Néhány szó Sömogyről. Somogyi táncok kötetben. Bp. 1954 /szerk.: Morvay Péter és Pesovár Ernő / 31-36. p.
8. Hofer i.m. 32. p.
9. Mérey Klára: Adatok a déldunántuli uradalmak gazdasági cseléd-ségének életviszonyaihoz a századforduló idején. Pécs 1957.

10. S. Dobos Ilona: Egy somogyi parasztcsalád meséi. Bp.1962.
11. Ilyenek találhatók a Balaton északi partján is. Vajkai Aurél: Balatonmellék. Bp. 1964. 17-18. 2o. p.
12. Vajkai i.m. 170-171.
13. T. Mérey Klára: Somogy megye mezőgazdasága 1790-1848. Kaposvár, 1962. 58. p.
14. Takács Lajos: A dohánytermesztés Magyarországon. Bp. 1964. 463 p. 18. p. Akadémiai Kiadó.
15. Takács Lajos i.m. 253-256. p.
16. Váczy: Mi az oka, hogy a Szulok vidéki magyar paraszt nem kedveli a dohánytermesztést. Magyar Gazda 1846. máj. 644.p. és Magyar Gazda 1845. jun. 7. 764. p.
17. Domonkos Ottó: Fejezetek a nyugatmagyarországi kékfestőipar történetéből. Ethnográfia 1961. 265. p.
18. Kougotowicz i.m. 207.
19. Gönczi Ferenc: Pünkösdi köszöntések Somogyban. Ethnográfia 1929. 107-112. p.
20. Saját gyűjtés 1966. Rippl-Rónai Múzeum Adattára 1034.
21. Az első ilyen vállalkozás a Magyarság Néprajza I-IV. Györffy István szerkesztésében 1932-ben jelent meg. Azóta szükségessé vált egy teljesebb munka kiadatása.
22. Végh József: A hagyományos paraszti gazdálkodás ismeretanyaga és szókincse.
 1. Szántás-vetés.
Bp. 1962. Utmutató füzetek a néprajzi adatgyűjtéshez. VIII. Kiadta a Néprajzi Múzeum Ethnológiai Adattára.
23. Hófer Tamás-Végh József: Aratás. A hagyományos paraszti gazdálkodás ismeretanyaga és szókincse 2. 1966. Bp.
Balogh István-Végh József: Hordás, nyomtatás cséplés. A ha-

gyományos paraszti gazdálkodás ismeretanyaga és szókincse 3.
Mindkettő az Útmutató füzetek a néprajzi adatgyűjtéshez sorozatban
jelent meg / XII. és XIII. kötet / 1966-ban. Kiadta a Néprajzi
Museum Ethnológiai Adattára.

24. dr. Jankó János: A Balaton melléki lakosság néprajza . Bp. 1902.
428. p. 251-248.
25. Rippl-Rónai Múzeum Adattára 1070. 26 p.
26. Teljes pinceberendezés van. Adatai megtalálhatók a leíró kar-
tonokon.
27. Fejezetek Pogányszentpéter történetéből. Somogyi Múzeum Füzetek
12. Kaposvár 1967. Kerecsényi Edit Pogányszentpéter anyagi mű-
veltsége c. dolgozata röviden ismerteti a község szőlőművelé-
sét is. / 52-54. p. /
28. Balassa Iván: A magyar kukorica Bp. 1962.
Takács Lajos: A dohánytermesztés Magyarországon Bp. 1964. 463.
Szolnoky Lajos cikkei a Néprajzi Értesítő és az Ethnográfia
hasábjain a len és kendertermesztésről.
Kósa László kérdőíve a burgonyatermelésről és somogyi gyűjté-
se, Rippl-Rónai Múzeum Adattára 1016.
29. Gönyey /Ébner / Sándor: Zselici kanászélet Ethnográfia 150-
159. p.
Gönczi Ferenc: A somogyi betyárvilág. Kaposvár 1944. 467. p.
u. ó. A cifraszűrök készítésének és viselésének el-
töltése. Néprajzi Értesítő 1942. 268-272.
u. ó. A somogyi juhászok ruházata. Ethnográfia. 1947.
109-111. p.
30. Ez a dunántúli pásztorélet és pásztorművészet feldolgozása.
Megjelent belőle: Hirtenkunst in Transdanubien. Acta Ethnographica
1961. 67-153. p.

és Pásztorművészet Bp. 1963.

e témáról még: Egy dunántúli faragópásztor Bp. 1954.

31. E téma kidolgozásához segít Szendrey Ákos: A tehéntartás szokásai és babonás hiedelmei c. kérdőív.
32. Erdélyi Zoltán: Az erdő néprajza. Bp. 1959. Útmutató füzetek a néprajzi adatgyűjtéshez. /szerk: Morvay Péter/ V. Kiadja a Néprajzi Múzeum Ethnológiai Adattára.
33. Göfnyey /Ébner / Sándor: Adatok a Zselicség tárgyi néprajzához. Néprajzi Értesítő 1931. 89-110. p.
34. Hofer Tamás: Déldunántul településformáinak történetéhez. Ethnográfia 1955. 125-186. p.
35. Takáts Gyula: Az utolsó talpaspajta Somogyjádón. Ethnográfia 1953. 293-299. p.
36. Erre vonatkozólag többféle kérdőív is van a Néprajzi Múzeum Adattárának Értesítőjében. 1962-63.
37. Osztrák-Magyar Monarchia írásban és képekben. Bp. 1896. XIII./IV. 315. p.
38. A nagyatádi kötélgyártó mesterség leírása: Rippl-Rónai Múzeum Adattára. 824.
39. Knézy Judit: A hedrehelyi gölöncsérek. Somogyi Múzeum Füzetei 7. 44 p.
és Egy szigetvári fazekas Barcson. Múzeumi Körlevél. Pécs 1967. I-II. negyedév. 9-10. sz. 13-16. p.
40. Egy népi kismesterség leírása / Ujváriné Kerékgyártó Adrienne/ című kérdőív segít e témák gyűjtéséhez és feldolgozásához. A Néprajzi Múzeum Adattárának Értesítője. 1962-63. 1-4. 29-35. p.
41. Ferencz Kornélia és Palotay Gertrud: Hímzőmesterség.
Bp. 1940. 31-33. p.

42. Palotay Gertrud: A buzsa¹ki hímzések. Tündérujjak 1929. 10. sz.
23. 1934. 11. sz. 4. p.
Buzsa¹ki hímzésű terít⁶. Tündérujjak 1936. 1.sz.
6. p.
43. Ferencz Kornélia i.m. 33-34. p.
44. Magyar Népi Díszítő Művészet. Összeállította és szerkesztette:
a Néprajzi Múzeum Munkaközössége Bp. 1954. Képzőművészeti Alap
kiadv. 17-18. p.
45. szakácsi Csorba József: Somogy vármegye ismertetése, Pest 1857.
46. Saját gyűjtés 1967. Magyaregres. Rippl-Rónai Múzeum Adattára 1099.
1966. Törökkoppány " " 1101.
Belányi Walterné: Gölle monográfiája " " 192.
47. Rippl-Rónai Múzeum Adattára: 882,883, 1026, 1027, 1071.
48. S. Dobos Ilona i. m.
49. Vikár Béla: Somogy megye népköltése. Bp. 1905.
50. Gönczi Ferenc: A somogyi gyermek. Kaposvár 1937.
" " Somogyi gyermekjátékok. Kaposvár 1949.
51. Kiss József i. m. megjelent Néprajzi Közlemények 1957. 1-2 sz.
21-94. p.
52. A lábodi szakkör munkája meg is jelent: Falucsúfolók Lábodon 1967.
Kaposvár. Latinka Sándor Megyei Művelődési Ház Módszertani Füze-
tei. 10 p.